CYPRUS INTERNATIONAL UNIVERSITY
ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ

DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2018.78

folklor/edebiyat, cilt:24, sayı:93, 2018/1

# YILAN, SU, SÖZ: KADIN DÜŞMANLIĞI İLE BELİRSİZLİK KORKUSU ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BİR YORUM DENEMESİ

## SNAKE, WATER, SAYING AN ASSAY OF COMMENTARY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN MISOGYNY AND THE FEAR OF THE UNCEARTAINTY

**S. Yetkin Işık***

***ABSTRACT***

In this article, the relation between fear of the uncertainty and misogyny, the roots of which are rooted over thousands of years and continue to exist today as in every age, are discussed. The history of culture and civilization is the history of humankind controlling uncertainties by setting down boundaries and rules for themselves. Since the oldest states, where potency became abstract and institutional, potency and man have become identical. It is seen in myths and rituals, which are circulated as the instruments of legitimization of power, man is related with potency and social order whereas woman is encoded as a threat to the order, thus a potential danger. The representation of woman as disorderly and eerie in mythical and religious speeches reveals that misogyny has deeper roots, rather than being just a sexist and a moralistic reaction. Misogyny that we face today is the socio-psychological remnant of the primordial fear of uncertainty and the patriarchal domination that has lasted for thousands of years with its historical, imaginary and logical ties. These relationships can be shown via metaphoric, allegoric or symbolic items in the myths, fairy tales, practices of name giving. Water is often associated with women as the main metaphor of uncertainty due to its fluidity. Snakes, saying and some other symbols, which are occasionally encountered as metaphors for the woman, are the words that symbolize the danger, the fear of uncertainty.

**Keywords:** fear of the uncertainty; fluidity; misogyny; patriarch; symbol

*Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi. syetkini@bartin.edu.tr

***ÖZET***

Bu makalede kökleri binyıllar öncesine dayanan ve her çağda yeniden üretilerek günümüzde de varlığını sürdüren kadın düşmanlığının belirsizlik korkusuyla ilişkisi ele alınmıştır. Kültür ve uygarlık tarihi, insanın kendisine sınırlar ve kurallar koyarak, belirsizlikleri denetim altına alışının tarihidir. İktidarın giderek daha soyut ve kurumsal hale geldiği ilk devletlerden itibaren erkek ve iktidar özdeş hale gelir. İktidarın meşrulaştırma araçları olarak dolaşıma sokulan mit ve ritüellerde toplum düzeni ve iktidar erkeklikle ilişkilendirilirken; kadının toplum düzenini tehdit eden, potansiyel tehlike olarak kodlandığı görülür. Dini ve mitik söylem yoluyla kadının düzen bozucu, tekinsiz olarak sunulması, kadın düşmanlığının yalnızca cinsiyetçi, ahlakçı bir tepki olmadığını gösterir. Günümüzde yaşadığımız biçimiyle kadın düşmanlığı, ilksel belirsizlik korkusu ile tarihsel, imgesel, mantıksal bağlara sahip binlerce yıllık eril tahakkümün siyasal-psikolojik bakiyesidir. Bunlar bütün mitler ve masallardaki alegorik ve/veya simgesel öğeler yoluyla gösterilebilir: Su, akışkanlığı nedeniyle belirsizliğin başlıca metaforu olarak sık sık kadınla ilişkilendirilirken, yılan, söz ve başka birçok simge de tehlikeyi, belirsizlikten duyulan korkuyu simgeleyen ve kadının eğretilemesi olarak karşımızca çıkan sözcüklerdir.

**Anahtar Sözcükler:** akışkanlık; ataerkil düzen; belirsizlik korkusu; mizojini; simge

**Giriş**

İnsan bilimlerinin nesnesini oluşturan sorunların, en modern ya da güncel görünenlerinin bile, aynı zamanda tarihsel olduğu bilinmektedir: Değişim ve süreklilik, siyasal türdeşlik ve çoğulculuk, özgürlük ve iktidar ya da eşitlik ve adalet gibi… Kadın sorunu adıyla bilinen sorular kümesi de psikolojik, ekonomik ve siyasal boyutlarıyla klasik araştırma sahalarından biridir. Söz konusu küme içinde kadın korkusu ve bununla ilişkili kadın düşmanlığı da başlı başına bir konu olarak insan bilimcilerinin ilgisini çekmiştir ve güncelliğini korumaktadır. Kadın korkusu ve kadın düşmanlığının (mizojini) uygarlık olarak nitelendirilen -neredeyse- bütün devletli toplumlarda görülmesi, modernlik olarak bildiğimiz büyük tarihsel kopuşla ortaya çıkan ve yayılan köklü değişimlere rağmen nadir bir kültürel süreklilik örneği oluşturması (cadı yakma törenlerinden, ırkçı kuramlara kadar egemen söylemde yeniden üretilmesi), yine ilk devlet olarak bilinen Sümer kent devletinde görülen kadınların eğitimden mahrum bırakılması uygulamasının günümüzde de görülmesi ve son olarak kadın düşmanlığı söz konusu olduğunda toplumların üst sınıfları ile en alt tabakalarında görülen söylem birliği… Bütün bunlar ele aldığımız sorunu ilginç ve özel kılmaktadır*. Özetle türümüze, çağımıza ve toplumumuza özgü bir sorun olarak erkeğin kadın korkusu ve kadın düşmanlığı, güncel ilgiyi ve emeği hak etmektedir.

Bizim buradaki amacımız erkek iktidarının tarihini ve kökenlerini yeniden yazmak değildir. Amacımız kadın düşmanlığının insan türünün düzen ihtiyacı ve arayışıyla, belirsizlikten korku ve kesinlik arzusuyla imgesel bağlarını, siyasal/toplumsal düzen inşası ve düzeni koruma reflekslerinin kadın düşmanlığıyla ilişkisinin sürekliliğini göstermektir.

* Bkz: Agnés Michaux, *Kadın Düşmanı Sözlük, Çev. Yiğit Bener, İstanbul: Telos yay.*

İnsanın düzenlilik, kesinlik, hep değişim halindeki fenomenlerin ardındaki değişmezi bulma arzusu ve arayışı, düşünce tarihinde Antik Yunan filozoflarından itibaren görülen/gösterilen bir olgudur. Descartes'ten başlayarak akılcı (rasyonalist) felsefe, bu düzenliliğin kaynağını insan aklında aramaktadır. Aydınlanma çağının ünlü düşünürü Kant, insan aklında doğuştan var olan (zaman, mekan, nedensellik gibi) kategorilerin (kategorik imperatif) duyularla algılanan bilgileri yapılandırdığını düşünmüştür. Kantçı anlamda zihinsel yapılar, yirminci yüz yılın ortalarında Claude Lévi-Strauss'un antropolojik kuramında ve bu kez insanı ve kültürü açıklamak üzere yeniden gündeme geldi. Claude Lévi-Strauss, yapısalcılık olarak bilinen ve yirminci yüzyıl düşüncesini büyük ölçüde etkilemiş kuramını insan aklının kaosa düzen dayatan niteliği üzerine inşa ederek düzen arayışını kültür olarak adlandırılan bütün fenomenlerin, örüntülerin, yapıların temeline yerleştirdi. Dilbilimin varsayım ve verilerinden hareketle Lévi-Strauss, evrensel dil yetisinin insan aklının düzenleyici, sınıflandırıcı ve soyut yapısının bir yansıması olduğunu, kültür diye adlandırılan bütün örüntülerin de (evlilik akrabalık kuralları ve sistemleri, mitler, törenler, din vd.) dilde olduğu gibi düşüncenin doğaya, evrene, ilişkilere düzen verecek tarzda işleyişinden kaynaklandığını ileri sürmekteydi. Lévi-Strauss, ilk kez Sassure'ün yaptığı dil (langue) ve söz (parole) ayrımını antropolojiye uyarlayarak, nasıl ki evrensel dil yetisi üzerinde özgün kurallara sahip çeşitli diller ortaya çıkmışsa, kültürel çeşitliliğin de her insanın aklında var olan evrensel düzenleyici ilkenin, yani yapıların farklı doğal koşullarda ortaya çıkan üretimleri olduğunu düşünüyordu. Ona göre antropolog, kültürel çeşitliliğin ardındaki yaban akla/düşünceye, yani yapılara ulaşmaya çalışmalıydı. Kendisi yapısalcılığa giden zihinsel serüveni özetlerken şöyle demektedir:

*Akrabalık sistemleri ve evlilik kuralları üzerine bir süre çalıştıktan sonra, hiç de amaçlamadan ve hatta tamamen kaderin cilvesiyle, rotamı problemin tıpatıp aynı olduğu mitolojiye çevirdim. Mitolojik hikayeler nedensiz, anlamsız ve absürttürler veya öyleymiş gibi görünürler, ancak buna rağmen dünyanın her yerinde yeniden boy gösterirler. Zihnin herhangi bir yerdeki "tuhaf" yaratımı biricik olacaktır, aynı yaratım tamamen farklı bir yerde bulamazsınız. Benim problemim, bu görünüşteki düzensizliğin ardında bir tür düzen yatıp yatmadığını bulmaya çalışmaktı, hepsi bu. […] Düzen olmaksızın anlamı kavramanın kesinlikle imkansız olduğu kanısındayım. […]Kurallardan veya anlamdan bahsetmek aynı şeyden bahsetmektir; ve insanlığın bütün entelektüel teşebbüslerine bakıldığında, dünya üzerinde kaydedildikleri kadarıyla, ortak payda daima bir tür düzen tesis etmek olmuştur. Bu, insan zihninin temel düzen ihtiyacını temsil ediyorsa, neticede insan zihni de evrenin bir parçası olduğuna göre, bu ihtiyaç muhtemelen mevcuttur çünkü evrende bir düzen vardır ve evren bir kaos değildir (Lévi-Strauss 2013: 45-46).*

Görüldüğü gibi, bizzat Lévi-Strauss'un kuramı, insanın düzen ve anlam arayışının iyi bir örneğidir. Ne var ki, adına kültür dediğimiz bütün düzen ve anlam inşası -Lévi-Strauss'un pek ilgi duymadığı- tarih içinde izlenebilecek koşulların zorlamalarıyla yol almıştır. Bu noktada insan aklının ve biyolojisinin nitelikleri ile maddi koşulların, ihtiyaçların etkileşimi söz konusudur. Örneğin avcı-toplayıcı üretim ve hayat biçiminden yerleşik hayata geçişle birlikte zaman ve mekan algısının değiştiğini, insanın kendisini çevreleyen belirsizliklere (doğanın gizemi, ölüm, gök cisimleri vb) karşı cevap verme

yeteneğinde büyük gelişmeler (aslında devrimler) meydana geldiğini biliyoruz (bkz: Childe 2014; Davis 2016; Campbell 1995). Her şeyden önce insan artık sınırları belli mekânlar içindedir, dolayısıyla bir merkeze sahiptir. . "Tarımcı için 'gerçek dünya' içinde yaşadığı mekândır; ev, köy, ekili tarlalar. 'Dünyanın merkezi', ritüeller ve dualarla kutsanmış meydanlardır çünkü insanüstü varlıklarla iletişim orada gerçekleştirilir" (Eliade 2007, s. 60). Bu andan sonra bilinen ve bilinmeyen, insanın 'yerleşmiş' olduğu alandan, kendisinin merkezinde olduğu bir mikro evrenden bakılarak tanımlanacaktır. Tarım toplumlarının tarihi gelişimi içinde besin üretimi ve buna bağlı olarak nüfus artarken, yeni sorunlar, yeni belirsizlikler ortaya çıkar. Bu değişmelere bağlı olarak devletli topluma geçilir. Eşitsizlikler çoğalır; öncelikle de cinsiyet eşitsizliği. Kadın, kutsal mekânlardan, kamusal alanlardan dışlanır. Burada tarım toplumlarında kadının doğaya, üremeye ve üretime dair bilgisinin, doğurganlığının erkeği ürkütmüş olabileceği görüşü ileri sürülmüştür. Yerleşik hayata geçişle avcılığın son bulmadığını, avcı erkeklerin savaşçı erkeklere dönüştüğünü ileri süren Mumford'a göre,

İki kültür [paleolitik/avcı-toplayıcı kültür ve neolitik kültür] arasındaki etkileşim uzun bir dönem boyunca devam etti fakat sonunda eril süreçler, taşıdıkları büyük *dinamizmle, kadının damgasını taşıyan daha pasif hayat besleyici faaliyetleri ezdi. Doğurganlığın temel unsurları en azından imgelem düzleminde kadının alanından çıkarıldı: eski Mısır metinlerinden birinde Atum, mastürbasyon yoluyla evreni kendi bedeninden yaratırken tasvir edilir. Kibirli erkek, yeni hayat düzeninde kadının artık bir önemi olmadığını bundan daha açık ifade edemezdi herhalde (Mumford 2013, s. 39-40).*

Mitlere yansıyan bu dışlanmanın günümüze kadar ulaşan tohum (erkek) ve toprak (kadın) metaforlarıyla pekiştirilerek yerleşik ve ortak bir bilinç haline getirildiği görülmektedir. Neolitik kültürle ilişkisi açık ve Mezopotamya, Anadolu ve Akdeniz çevresinde yaygın bir metafor olan 'tohum (erkek) ve toprak (kadın)', aynı zamanda eşitsizliği ve erkeğin kadın ve çocuk üzerindeki belirleyici, denetleyici etkisini ima etmektedir. Türkiye'de bir köyde alan araştırması da yürütmüş olan ve köylülerin de çocuğun oluşunda asıl belirleyici olanın erkek olduğu tezini ileri sürerken tohum ve toprak mecazını kullandığını gözlemleyen Delaney'e (2001) göre, tohuma yaratılış sürecinde atfedilen bu birincil rol, erkeğin iktidarını meşrulaştıran, ona temel oluşturan simgesel bir işlev görmektedir. Berktay'a (1996, s. 10) göre de tek tanrılı din, kadının doğurganlığından kaynaklanan can verme gücünü elinden alıp tanrı aracılığıyla yeryüzünün hâkimi erkeğe aktarılması gibi ideolojik bir işleve sahiptir.

İnsanın sahip olduğu yaratıcı kurgulama yeteneğinin rolünü burada vurgulamaya belki gerek bile yoktur. Hakkında bilgi olmayanın bilgisi, kurgular yoluyla üretilir. Simge ve gerçeklik ilişkisi bu bağlamda kritik önem arz eder. Kaos halindeki dış gerçeklik, imgelere dönüştürülerek iç dünyaya, zihne aktarılır ve kaydedilir. Bireylerin birbiriyle iletişimi ise ancak düşüncenin üzerinde uzlaşılan simgelere (sözcüklere, işaretlere) dönüştürülmesiyle mümkündür. İster geçmişe dair insan imgelemindeki karanlık boşluğu mitlerle, hikâyelerle doldurmak biçiminde olsun, ister hakkında bilgi sahibi olunmayan, yabancı bir halkı adlandırmak ya da çevredeki yabani bitkileri sınıflandırmak biçiminde olsun, bilinmeyeni, dolayısıyla da korku ve endişe kaynağı olan, dile aktarılarak bir anlamda evcilleştirilir. Her an değişen, elden kaçabilen gerçeklik simgelere indirgenip

dışlaştırılarak bireysel ve toplumsal hafıza için somut hale getirilir; yeni kuşaklara aktarılır. Bu işlemle insan, aynı zamanda gerçekliği kendi arzuları, ihtiyaçları ve korkularına cevap verecek biçimde, bilgisinin ve hayal gücünün sınırlılıkları içinde yeniden biçimlendirmiş olur. Kendi gerçekliği içinde belirsiz ve tanımlanamaz olan zaman ölçülür, bölümlenir takvime dönüştürülür; gökyüzünün bilinmezliği doğaüstü varlıklarla doldurulur ve bu varlıkları ortak çıkarlar doğrultusunda yönlendirmek için ritüeller düzenlenir; ötekiler/yabancılar -genellikle kötü sıfatlarla- adlandırılır, toplum sınıflara, kastlara, mesleklere bölünür vb.

Kaosa düzen dayatan insan, böylece gerçekliği kendi dili, toplumsal koşulları içinde ve bulunduğu noktadan bakarak inşa eder ve bu durum günümüzde etnikmerkezcilik olarak bilinen hatalı düşünme biçiminin de temelidir. Lévi-Strauss, etnik merkezciliğin evrenselliğini en iyi anlatan şu bilgileri vermektedir:

*Kimi zaman, kültür kendini tek hakiki ve yaşanmaya değer kültür olarak görür; diğer kültürleri bilmezlikten gelir, hatta onların kültür olduğunu bile inkar eder. İlkel diye adlandırdığımız halkların çoğu kendilerine "doğrular", "iyiler", "mükemmeller" anlamına gelen bir ad verirler, ya da sadece "insanlar" derler; ve diğer halklara "yer maymunları" ya da "bit yumurtaları" gibi onların insanlık durumlarını inkar eden nitelemelerde bulunurlar. [...] Daha çok hayatını adadığı Brezilya yerlilerinin kendisine taktığı Nimuendaju adıyla tanınan ünlü Alman etnolog Curt Unkel, uygar bir merkezde uzun süre kaldıktan sonra yerli köyüne geri döndüğünde, köyün ev sahipleri Nimuendaju'nun, hayatın yaşanır olmaya değdiği tek yer diye düşündükleri kendi köylerinden uzakta katlanmak zorunda kaldığı acıları düşünerek gözyaşı döküyorlardı. Başka kültürler karşısındaki bu derin kayıtsızlık, bu kültürler için kendi dilediklerince ve kendi bildikleri tarz içinde var olabilmenin güvencesiydi. (Lévi-Strauss 2013, s. 69).*

Lévi-Strauss, bu durumu (aynı kaynakta) insan aklında var olduğunu iddia ettiği sınıflandırıcı yapılarla açıklamaktadır. Kudret Emiroğlu'nun bir araya getirdiği kavim isimlerinde ise etnikmerkezci anlayışı yansıtan kavim isimlerinin aynı zamanda erkekmerkezci olduğu görülmektedir; insan anlamına gelen isimler genellikle, dilimizdeki adam isminde olduğu gibi, aynı zamanda erkek, koca gibi anlamlara da geldiği görülmektedir.*

* Apaçelerin adı Zunilerden gelmektedir, düşman demektir. Apaçeler kendilerine Shis-Inday orman insanları derler. Çeyenlerin Apaçelere verdiği ad Xa-he'-ta-no'dur, saçlarını arkadan bağlayanlar demektir. Çeyenler kendilerine Dzı-'tsıistas 'bize benzeyen insanlar' der, Çeyen adı Siucadır, yabancı bir dille konuşan demektir. […] Algonkin grubundan en güneyde yaşayan Delawareler kendilerine Abnaki veya oluşturdukları konfederasyon Adıyla Lenni Lenape gerçek-normal insanlar derler. Delaware adı Virginia'nın ikinci valisi Lord Delaware'den gelmektedir. Mohavklar Delawarelere A-ko-tea-ka'ne der, konuşmaları karışık olanlar. […] Kabile adı 'insan'la birlikte kabilenin ergin erkek bireyi, koca ve savaşçı anlamlarına da gelebilmektedir. Çingene dilinde Rom hem Çingene hem erkek ve koca demektir. Bugünkü anlamı rütbesiz asker demek olan er sözcüğü Eski Türçe'de insan, erkek, koca ve savaşçı demektir. Yunanca andropos insan ve andras koca aynı kökten gelmedir. Fransızca homme, İtalyanca uoma insan ve erkek anlamlarındadır. İngilizce'de insan human being insani varlık ve man erkek, adam, insandır. İnsani, insancıl, insanlık kavramları Latince'den alıntılanmışken man Germen kökenden gelmektedir. Man sözcüğünün Got dilinde manna düşünmek kökünden geldiği ileri sürülmektedir; sözcük çok eskidir ve mitolojiktir. Sanskritce ve Frigcede bulunur. Tacitus eski efsanelere dayanarak Germenlerin Mannus adlı ortak bir atadan geldiklerine inandıklarını yazar. Almancada insan, kişi, erkek, adam sözcükleri bu kökten gelmektedir. […] Farsça merd insan, adam, erkek yiğit demektir. Sözcük Sanskritçede bulunduğu gibi Savaş Tanrısı Mars'ın adı da buradan gelir ve Batı dillerindeki askerlik terimlerinin (martial, vb) kökenidir. Klasik Ermenicede mart, Kurmanc dilinde mér erkek, koca meri insan demektir. Fin-Ogur dillerine yayılmış olan ve erkek, adam (Çeremişce mari, marij), erkek, koca (Mordvin

Etnikmerkezcilik 'doğal' bir yanılsama ve hatalı düşünme biçimidir. Ancak gerçekliği çarpıtan bir psişik engel olarak her türden 'merkezcilik' kişinin kendisine dair algısından başlayarak bütün hayatına teşmil edilebilir: benmerkezcilik, cinsiyetmerkezcilik (erkek merkezcilik) ve insanmerkezcilik (türmerkezcilik: doğadaki her şeyin insan için olduğu, insanın en üstün varlık olduğu inancı), yermerkezcilik (evrenin merkezinin dünya olduğu inancı), biçimlerinde de rastlayabilmekteyiz.

Ne var ki, insan oluştan söküp atılması son derece zor olan bu irrasyonalitenin sürekliliği, asıl olarak birbirine benzemeyen, çıkarları aynı olmayan insanlardan toplulukları, toplumu meydana getirmesindeki işlevinden, belki daha da önemlisi, her türden iktidarın varlığı için sahip olduğu önemden kaynaklanmaktadır. O halde, burada söz konusu olan yalnızca gerçekliğin kültürün sınırlılıkları içinden yanlış kavranışı değildir, bir iktidarın kendisini var eden ilişkilerin dışında kalanları (ötekileri) kusurlu, eksik, kötü, yanlış veya düşman olarak değerlendirme ve tanımlama durumudur. İktidarı, "temelde, bir tarafın diğer tarafa istediğini yaptırması olarak tanımlanan siyasal iktidar, bir sosyal sınıfın bir başka sosyal sınıfa, bir sosyal tabakanın diğerine ya da devletin topluma tahakkümü çerçevesinde anlam kazanan çok boyutlu bir kavram" olarak tanımlayan Akal (1994, s. 14), başka bir eserinde de cinsiyetçilik ve iktidar ilişkisi hakkında özetle şu fikirleri öne sürer: İktidarın cinsiyeti her yerde erkektir; iktidar daima erkeğin iktidarıdır. Ana tanrıça kültlerinden hareketle kurgulanan anaerkil bir toplumun varlığına dair tezler doğrulanmamıştır. Öte yandan anasoylu toplumlarda da yönetme gücü erkeklerdedir. Yine tarihte kadın hükümdarların varlığı iktidarın her zaman erkek olduğu teziyle çelişmez. Yalnızca istisna oldukları için değil, kendilerinin de erkekler gibi olabileceklerini kanıtladıkları, kendilerinden önce kurumsallaşmış olan eril tahakkümü değiştirmek bir yana, onunla işbirliği yaptıkları için (Akal 2014, s. 211-314)

Umberto Eco da, "Düşman Yaratmak" başlıklı bir yazısında tarih boyunca ötekileştiren/düşmanlaştıran söylemlere örnekler verir. Uzak diyarlardaki yabancı halklar, kendileriyle savaşılan uluslar, yoksullardan başka en fazla aşağılamaya ve şeytanlaştırmaya maruz kalan bir kesim de kadınlardır. Eco "hükmeden ve yazan veya yazarak hükmeden erkekler kadınları baştan eri düşman olarak tasvir etmiştir" tespitini yaptıktan sonra Antik Çağ'dan modern zamanlara kadar kadınların şeytanlaştırıldığı metinlerden örnekler verir. Daha sonra " 'normal' sayılabilecek mizojiniden, modern uygarlığın başyapıtı olan cadıları inşa etmeye" gelindiğini belirten Eco, cadı avlarında düşmanı yaratırken her zaman başvurulan ve sapkınların veya Yahudilerin inşa edilmesinde kullanılan modele başvurulduğuna dikkat çeker (Eco 2014, s. 27-29). Bir diğer deyişle kadın düşmanlığı bir ötekileştirme biçimidir ve kadın ötekidir.

Bu noktada kadının hem gerçek bedensel varlığıyla hem de simgesel bağlamda,

ve Erza mirde, morde) insan, erkek (Ziryene mort), insan, erkek, halk, ulus (Votyak murt) anlam ve biçimleriyle bulunan sözcüğün Hint-Ari kökenden alıntılandığı düşünülmektedir. Hotantoların kendilerine verdikleri ad, khoi-khoin 'insanlar içinde insan olanlar' demektir. Hotanto adını onlara, dillerindeki dişler arasından çıkarılan seslerin bolluğundan dolayı Boerler vermişlerdir, 'hatemen en toteren' kekeleyen ve sürçen tanımından çıkmış bir addır Türkiye'de halk arasında Yahudiler için kullanılan Çıfıt sözcüğü eski Türkçede casus demektir ve Ermeni, Arnavut halk dillerine de Yahudi anlamıyla geçmiştir. Rusların Ukraynalılara verdiği Hokol, Meksikalıların Amerikalılara verdiği gringo adları gibi, her dilde başka uluslar için küçümseme ve düşmanlık gösteren adlar bulunabilmektedir (Emiroğlu, 1992: 48-51).

erkeklerce biçimlendirilen siyasetin müdahalelerine maruz kalması çelişkiler ve tutarsızlıklarla doludur. Yuval-Davis (2010), "bir kadın figürü, çoğunlukla da bir ana, ister Rusya Ana ister İrlanda ana veya Hindistan Ana olsun, birçok kültürde topluluğun ruhunu simgelemektedir. Fransız Devrimi'nde bunun sembolü 'La Patrie' idi, yani bebek doğuran kadın figürü" diye yazdıktan ve erkeklerin savaşa 'kadınlar ve çocuklar' uğruna gittiklerine dair klişelere yer verdikten sonra, toplumların çelişkilerle dolu 'öteki' kurgularına da değinir ve kadınların toplumlar içindeki konumunun belirsizliğinin de bu türden bir çelişki olduğunu yazar:

Bir yandan […] çoğunlukla topluluğun birliğini, şerefini, savaşa gitmek gibi belli milli ve etnik projelerin varoluş nedenlerini simgelerler. Diğer yandan çoğunlukla beden siyasetinin kolektif 'biz'inden dışlanırlar ve özneden ziyade nesne konumunu muhafaza ederler. Kadınlık kurgusu bu açıdan, 'ötekilik' özelliğine sahiptir. 'Uygun kadın'ın nasıl olacağına dair katı kültürel kodlar, çoğunlukla kadınları, bu aşağı güç konumunda tutmak üzere geliştirilmiştir. Bu durumu meşrulaştırmak için kullanılan kolektif 'akıllar', 'ötekiler'i dışlamak, aşağılamak ve boyun eğdirmek için kullanılan -'kadınlar aptaldır', 'kadınlar tehlikelidir' veya 'kadınlar kirlidir ve bizi kirletebilirler' gibi- diğer 'yaygın' ifadelere çok benzemektedir (Yuval-Davis 2010, s.97).

Arkaik toplumlardan modern zamanlara ve günümüze kadar dikkat çekici bir süreklilik gösteren kadın düşmanlığının, psikolojiyi/irrasyonaliteyi içermekle birlikte onu aşan bariz siyasal niteliği, toplumsal düzenlemelerin en eski, en basit biçimlerine de -en azından- göz atmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda çokça tartışılmış bir mesele, devletsiz/yazısız toplumların birçoğunda görülen bir toplumsal düzenleme biçimi olan totemler ve tabulardır. Bilindiği gibi totemler, aile ve akrabalık kurallarıyla, atalarla kurulan manevi bağlarla, dini inançlarla ilişkili, toplumlara göre çeşitlilik gösteren kurallar ve yasalardır*. *Totem ve Tabu* adlı eserinde, başta James Frazer ve Robertson Smith olmak üzere çeşitli kaynaklardan totem ve tabulara dair verileri inceleyen ve bu konudaki görüşleri tartışan Freud, döneminde etkili olmuş evrimci paradigma çerçevesinde, 'sürüden topluma' veya 'anaerkil toplumdan ataerkil düzene geçiş' senaryolarını yeniden düzenleyerek şu öyküyü kurgular: Sürü halinde yaşayan bir toplulukta despot bir baba ve onun sahip olduğu kadınlar vardır. Kadınlar üzerindeki babanın tekeli oğullar ve babalar arasında rekabete yol açmaktadır. Sonunda kardeşler bir araya gelerek babayı katleder ve onu yerler. Daha sonra oğullar arasında babalarından kalan yeri kimin alacağına dair uzlaşmazlık ve çatışmalar başlar ve bir süre sonra aralarında uzlaşarak annelerini sürünün lideri olarak seçerler. Böylece anaerkil dönem başlar. Artık ölmüş olan baba da korkunç, vahşi bir hayvanın temsil ettiği bir totem haline getirilir (Freud 1987, s. 124-127).

* *Totem*: (Kuzey Amerika *Algonkin* dilinde totam=klan, aile, akrabalık) Totem, bir insan grubunun ya da tek başına bireyin mistik ve büyüsel duygularla bağlı bulunduğu hayvan, bitici, doğa olayı ya da cansız nesnedir. Bir klanın, insan grubunun ya da bireyin aynı atadan geldiğine inandığı hayvan, bitki, doğa olayı ya da cansız nesneye (toteme) mistik ve büyüsel duygularla bağlanışı; bu bağlanıştan doğan görev, yasak, ritüel ve törenler bütünü. Bir klanın, insan grubunun ya da bireyin aynı atadan geldiğine inandığı hayvan, bitki, doğa olayı ya da cansız nesneye (toteme) mistik ve büyüsel duygularla bağlanışı; bu bağlanıştan doğan görev, yasak, ritüel ve törenler bütünü. Totemizm, grup içinde oluşturduğu duygusal akrabalık bağı, bu bağın yarattığı ortak ata inancı nedeniyle grup içi evlenme yasağı (dıştan evlenme- egzogaminin geçerliliği), totem hayvan veya bitkisini yeme yasağı (tabu) kuralları çevresinde belirlenir (Emiroğlu ve Aydın, 2003, s. 806).

Erkekler arasındaki sözleşmeyle toplumun kuruluşu meselesini Freudcu psikanaliz çerçevesinde inceleyen Enriquez ise, 'benzerleri bir araya getiren bağın' ve kadınların Freud'un kurgusundaki yerinin ne olduğunu sorgularken şu dikkat çekici yorumları yapar:

*Demek ki, kolektif formasyona elverişli olan şey doğrudan sevgi değil, karşı-cinsel sevgi değil, ama yalnızca cinsellikten arındırılmış sevgi (kadınlar örgütlerde mevcut olsa bile), engellenmiş ya da engellenmemiş eşcinsel sevgidir […] Kadın olarak kadının toplumsalda yeri yoktur. Bunun tam tersine, kadının medenileştirici sürece muhalif olduğu düşünülebilir. Aslında [bu noktada] Freud'un toplumsal üzerine söyleminin bu önemli eksiği olan kadın ortaya çıkar, ama olumsuz olarak. Freud'un metninin yalnızca şeften, babadan, oğullardan söz etmesinin nedeni, grubu, kitlenin, örgütlenmenin, uygarlığın yalnızca erkeklerin işi olmasıdır. […] Freud, kadınla girilen ilişkilerin erotik arzulara dönüşme eğiliminde olduğunu, oysa kolektif oluşumun cinsel eğilimlerin yüceltilmesini gerektirdiğini, iki varlık arasındaki karşıcinsel aşk duygusunun kendi kendine yettiğini ve dolayısıyla kolektif duyguya karşı işlediğini not eder (Enriquez 2004, s. 75).*

Başka bir deyişle, erkeklerin bir arada oluşunu, yani erkeğin kendisinden üstün başka bir erkeğe itaatini, saygısını ve onu sevmesini gerektiren bir düzen için kadınlara duyulan aşk bir tehlike arz etmektedir.* Burada iki kişi arasındaki aşk ilişkisini, esasen iki kişi arasında değil iki aile arasında (hatta bazen iki hanedan/ iki devlet arasında) bağ kurmak, üreme faaliyetini denetim altına almak gibi işlevleri nedeniyle daima siyasal bir kurum olan evlilikten ayrı düşünmek gerekir. Az veya çok risk ve belirsizlik içeren iki kişi arasındaki ucu açık bir ilişki olarak evlilik dışı, bireysel veya romantik aşk, bir iktidarla bağ kurmanın söz konusu olduğu, üyelerden lider veya örgütün amaçları için fedakârlık, adanma beklendiği her örgütte (siyasi veya dini) her zaman yaptırıma tabi olmasa bile, genellikle yasaklanan, istenmeyen bir ilişki biçimidir. Doğurabilme niteliğiyle ve erkek üzerindeki etkisiyle tehlikeli addedilen, erkekler arası bir oyun olan siyasette bozgunculuk yaratabilecek kadın, evlilik kurumu aracılığıyla, yeni sorumluluklar (çocuk bakımı), yeni bağlar ve kısıtlamalara tabi tutularak evcilleştirilir.

**Belirsizliğin Simgeleri**

1. **Yılan**

Bilinmeyeni "görünmez ama var olduğuna inanılan, ancak sadece nerede ne zaman ve nasıl karşılaşılacağı kestirilemeyen tehdit ya da ümitlerin tümü" olarak tanımlayan Timur ve Bağlı (2001, s. 330-31), Mark Cousins'ten (1998) esinlenerek bilinçdışını sıvı ve bilinç düzlemini katı metaforları ile düşünüp kahve falı, kurşun dökme ve nazar boncuğu yoluyla bilinmeyenler dünyasını (kötülüğün, geleceğin) kontrol etme ritüellerini, bilinçdışının (yani sıvının) bilince sızarak katılaşmasının göstergeleri olarak okumaktadırlar. Yazarların kurdukları bilinmeyen/akışkan ve bilinen/katı karşıtlığı, kadın korkusuna yönelik bu çözümleyici çalışmanın başlangıç noktasıdır.

İnsan kendisine ev veya yurt olarak seçtiği mekânı özel ve kutsal kılar -bu süreç Eliade'ye (1991, s. 12) göre evrenin yaradılışının taklit edildiğini ima eden simgesel

* Meselenin tarih içinde gözlemlenmiş pratik yönleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgiler için Emiroğlu ve Aydın'ın *Antropoloji Sözlüğü*'nün 'oğlancılık' maddesine bakılabilir.

eylemlerle, ritüellerle doludur- Birçok toplumdan örnekler sunan Eliade, evin ve tapınağın dünyanın merkezi olarak kabul edildiği yorumunu yapar. Yerleşilen mekân düzen, bu mekânın dışındaki yabancı dünya kaostur. Bu mekânı tehdit eden belirsizlik, yani tanıdık, bildik olmayan, adı konulmamış alan, yılan ve ejderha ile temsil edilir. Ejderha hakkındaki bilgiler hiç var olmamış bir hayvana göre oldukça fazladır! Genellikle de eski çağların kahramanlık hikâyeleri veya masallarda sıradan birini kahramana dönüştüren bir savaşın düşman tarafında yer alır. Diğer hayvanlardan hiçbirine benzemez: örneğin ağzından alev çıkarabilir. Bazen de birden fazla kafası vardır. Kanatları ve pençeleri de vardır. Bütün korkulan hayvanların üstün niteliklerini bir arada temsil eder. Böylece ejderha ile savaşı aslında insanın vahşi doğaya karşı savaşı olarak okuyabiliriz.

Yılan ise neredeyse birçok kültürde tehlikenin, sinsiliğin, düşmanın temsilcisidir. Yılan da su gibi akışkan ve kıvraktır. Türkçede yılanın eylemi için ağmak/akmak ifadesi fiili kullanılır. Nemli ve kaygan vücudu yılanın su gibi bir yerden bir yere aktığını düşünmemize neden olabilir. Eliade (1991, s. 29) İbrani geleneğinde putperest kralların ejderha çizgileriyle temsil edildiği bilgisini verir ve şu sözleri ekler: "Ejderha deniz canavarının, karanlıkların kozmik sularının, gecenin ve ölümün, tek kelimeyle şekilsiz ve hayali olanın, henüz bir 'biçime' sahip olmayan her şeyin simgesi olan ilksel yılanın örnek figürüdür." Bu yorum su ve yılanın neden belirsizliğin, belirsizlikten kaynaklanan endişelerin simgeleri olduğunu, ortak yönlerinin ne olduğunu açıklar: şekilsizlik, her şekle girebilmek, küçük aralıklardan (mekânda ihmal edilmiş açıklardan) sızabilmek, yani denetim duygusunu tehdit edecek niteliklere sahip olmak. Bütün bunlar güven ve huzur duygusunun tam karşıtı duyguları anlatmak için güçlü imgeler sunar.

Türkiye'de de çokça anlatılan ünlü bir İran masalı olan Şahmeran (yılanların şahı) masalında da kahraman (erkek), yer altına iner. Orada Şahmeran ile karşılaşır ve onun esiri olur. Şahmeran otların bilgisine sahiptir. Masalın sonunda padişahın askerleri (iktidar) tarafından yakalanıp öldürülen Şahmeran'ın otlar hakkındaki bilgisi erkek kahramana geçer. (Kaynak kişi: Mecit Işık, d.1929)*. Camsap, Lokman Hekim'e dönüşür, sonunda da ölümsüzlüğün bilgisine ulaşır.

Bu noktada Şahmeran'ın özellikle Doğu Anadolu'da birçok evde görebileceğimiz temsilinin dişi görünümlü olması süslü, parlak pullarıyla gösterişli bir dişi imgesi olarak dışlaştırılması dikkate değerdir. Şahmeranın dişil bir imge olmasında onun otların, şifanın bilgisine sahip olması da (bitkiler ve hayvanlar, yerleşik hayata geçişle başlayan uzun tarih içinde kadının otorite olduğu bir alandır) etkili olmuş olabilir. Padişah, askerler ve masalın başkahramanıyla temsil edilen iktidar (eril), belirsizliği (dişil) bertaraf ederken, kadının egemen olduğu doğa bilgisine (tıpkı yukarıda değinilen kadının yeniden yaratılış rolünün çalınmasında olduğu gibi) simgesel düzlemde erkek tarafından el konulmuş olmaktadır.

İlk devletli toplum Sümerlerin dünyasını anlatan ve bilinen en eski mit olan Gılgamış'ta

* Bilindiği gibi sözlü kültürün iletişim biçimi ve mantığına uygun olarak masallar, az-çok değiştirilerek, bazen başka masallarla birleştirilerek anlatılmış, yani sürekli değişerek kalıcılık kazanmıştır. Benim yetiştiğim bölgede (Kars) anlatılan sürümünde Şahmeran ile dost olan Camsap, onun tavsiyesine uyarak padişahın adamlarınca pişirilme aşamasında 'ikinci suyundan/ikinci parçasının kaynatıldığı sudan' içerek çok iyi bir doktor olur. Çünkü yılanlıktan gelen otların bilgisi ona geçmiştir. Ama masalın bu noktası bir son değil, kahramanın Lokman Hekim adıyla ünlü bir hekim oluşuna giden bir başlangıçtır.

ölüm, 'insanın balçığa dönüşmesi' olarak betimlenmiş (Adalı 2010, s. 80) böylece belki de, Mezopotamya mitlerinin yaratılış öykülerinde karşımıza çıkan başlangıçta 'balçıktan yaratılma' temasıyla tutarlı olarak, ölüm kaosa, şekilsizliğe, bilinmeyen bir yere dönüş biçiminde düşünülmüştür. Yine Gılgamış uzun süren ölümsüzlüğü arama yolculuğunun sonunda bir çeşit teselli hediyesi olarak kendisine verilen gençlik otunu denizin altından bin bir zahmetle çıkardıktan sonra, ot bir yılan tarafından çalınır. Bu olay ile Şahmeran öyküsündeki ölümsüzlük otunu bulan Lokman'ın bu bilginin olduğu defterinin Tanrının gönderdiği bir melek tarafından suya atılması arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Birinde gençliğin bilgisi yılan simgesiyle doğaya geri döndürülürken Lokman Hekim'in öyküsünde ölümsüzlüğün bilgisi suya atılarak aynı işlem gerçekleştirilir ve insanın arzularına bir sınır çekilir. Bilinen şey, sır yeniden bilinmeyene dönüşür.

Bu bağlamda, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak, kadının bilgiden yoksun bırakılması çabasının yalnızca okuma yazma öğretiminden ve okuldan yoksun bırakmakla sınırlı olmadığını, sözlü kültürlerde de, örneğin inançla ilgili 'sırlar'ın kadına verilmemesine büyük özen gösterildiği hatırlanmalı. Örneğin, bilginin batın ve zahir olarak iki kategoriye ayrıldığı Nusayri inancına göre, batını bilgiler, inançla ilgili sırlar kadınlara verilmez (bkz: Özbek 2006, s. 45-47). Akal da "mitosların verdiği en anlamlı derslerden biri de, erkeklerin tekelinde bulunması gereken bilginin, ne olursa olsun, kadınların eline geçmemesi gerektiğini öğreten derstir. Bilgiye sahip olmak hakim olmaktır. Kadınlar bilgiden ya da güçten uzak tutulmalı, bilgilenen kadınlarsa yok edilmelidir" diye yazar ve erkeklerin sırlarını yayan kadınların ölümle cezalandırıldığı mitlerden örnekler verdikten sonra Françoise Hériter'nin şu yorumunu aktarır: Bilinen bütün toplumlarda erkekler, erkeklere kapalı üreme alanının simetriği olan ve öğrenilmesi gerçek ya da öyle gösterilen bir incelik isteyen, ama fiziksel olarak kadının da içinde bulunmasında hiçbir engel olmadığı halde, ona kapalı tutulan bir özel alan yaratırlar; bu alan teknik bilgi ve beceri alanıdır (akt: Akal 2014, s. 229-30).

Ender Özbay (2013) tek tanrılı dinlerin Âdem ve Havva ile başlayan yaratılış öyküsünü önceleyen ve kaynaklık ettiği düşünülen Mezopotamya'nın yaratılış mitlerinde bir de Lilith adlı bir kadın figürü olduğuna dikkat çeker. Bu mitlerde Lilith, eşitlik iddiasıyla ilk yaratılan erkeğe itaat etmeyi reddeder ve kaçar. Yazar, Lilith'e dair anlatının çeşitli kaynaklardan ve değişik versiyonlarını aktardıktan sonra, şöyle yazar: "çeşitli varyasyonları görülebilecek olan bu anlatıların ayrı düşmeyen görüşleri ise, Lilith'in (ilk günahtan önce Aden Bahçesi'nden ayrıldığı için) Âdem'e verilen ölümlülük cezasından azat olduğu e ayrıca onun dünyanın felaketi olduğudur. Nitekim Kitab-ı Mukaddes'te Lilith figürü […] İşaya Bap 34'te ve Eyyub Bap 18'de yıkım, felaket ve cezalandırmalara eşlik eden bir kötülük emaresi olarak sunulur. Ve genellikle etrafta varlığına eşlik eden baykuş ve yılandan söz edilir" (Özbay 2013, s. 30). Yazar, Lilith'in resimlerde temsilinde de çoğunlukla yılanla birlikte görüldüğünü anlatır.

Yılan birçok kültürde insanın düşmanıdır. Türkçede de sinsiliğin, tekinsizliğin, ihanetin kısacası kötülüğün mecazı olarak kullanıldığı görülmektedir. Yılan, karşı karşıya olduğumuz bir düşman oluşuyla değil, yarattığı tehlikenin belirsizliği nedeniyle korku kaynağıdır. Onu görmek, yakalamak, nerede, ne zaman saldıracağını öngörmek kolay değildir. Sessizdir, evimize kadar sokulabilir; yanı başımızda olabilir. Buna

karşılık Lilith'in etimolojisine dair bilgilerde bu kelimenin yılandan başka göndermeler ve çağrışım katmanlarının da olduğunu görüyoruz:

*Barbara G. Walker, Lilith'in etimolojisini lotus anlamına gelen Sümer-Babil kökenli 'lilu' kelimesine bağlamaktadır. Böylece Lilith'i, tüm anlatılarda ve betimlemelerde ilişkili olduğu görülecek olan 'ağaç' motifiyle ve Mısır-Hindistan'ın Lotus tanrıçalarıyla ilişkilendirmek mümkün olmaktadır. Muazzez İ. Çığ, Kramer'e dayandırdığı açıklamalarında, Lilith'i Musevi efsanesindeki karakterle ilişkilendirmekte; Sümer dilinde "ki.sikil.lil.la" olarak geçtiğini, "ki.sikil"in genç kız, "lil"in hava, ruh anlamına geldiğini; böylece 'Llith'in hava, ruh anlamını verdiğini belirtmektedir. Zingsem, buna ek olarak Babil-Asur kökenli 'lilitu' kelimesinin de uyduğunu ve 'dişi şeytan, rüzgâr hayaleti' anlamına geldiğini; İbrani [Sami] kökenli 'Laila' [bkz:Leyla:gece] sözcüğünün de geleneksel hikâyelerde Lilith ile bağdaştırılıp 'gece hayaleti' olarak çevrildiğini söylemektedir (Zingsem 2007 ve Çığ 2006; akt: Özbay 2013, s.36).*

Yılan ile kadının erkek merkezci söylemde bir arada ve giderek birbirini çağrıştırır şekilde ('yılan gibi kadın' arzuyu da nefreti de dile getirebilir) sıkça kullanıldığını, ancak yılanın yerini bazen 'zehirli sarmaşık' gibi yine kıvrımları, güzellikle sinsiliği birleştiren metaforların aldığını görüyoruz. Son olarak Lilith'in etimolojisinde rastladığımız ruh sözcüğünün etimolojisinde de 'rüzgâr, hava, nefes' anlamlarının bulunabileceğini hatırlatmakta yarar var. Su, yılan, hava ve aslında genel olarak akışkan şeyler, denetim altına alınması ve tutulması zor şeylerdir. Dolayısıyla da belirsizlik ve tekinsizlik duygusu uyandırır.

Bonnefoy'un (2000) verdiği bilgilere göre, Çin mitolojisinde demonlar iki sınıfa ayrılmıştır: 'kouei'ler ve 'tsing'ler…

*[…] sayıları kırk kadar olan koueiler, göksel tanrıların buyruğunda çalışan bir çeşit kolluk güçleridir; bunlar, kötü niyetli güçleri ve günahkarları izleyip cezalandırırlar. Yer ve Gök'ün "dürüst belirişleri"ne yardım için demon orduları vardır. […]Göksel kouei'den farklı olarak sayıları yetmiş kadar olan tsing'ler, (aynı zamanda uçucu madde anlamına gelir) bağımsız demonlardır; onlar ne gök ne yer ne de herhangi bir tanrıya bağımlıdır. Her bir demon tarif edilmiş, adı belirtilmiştir. Adlarını bilmek, demonlara üstünlük sağlamak demektir; çünkü böylece kaybolurlar. Tsing demonları kırk kouei demonundan daha çok gündelik hayatı ilgilendirir. Tsing'lerin birçoğu, aynı zamanda masal kahramanıdır (Bonnefoy 2000, s.160).*

Bonnefoy, bazı zararsız demonlara örnekler verdikten sonra şöyle yazar:

*Ancak bu sevimli demonlar, birer istisnadır, geri kalanları tehlikelidir. Issız bir adada öldürülen bir adamın ruhu, dağınık, kırmızı saçlı, yeşil gözlü bir hayalet olarak ortaya çıkar; o, insanları adlarıyla çağırır ve taşlayarak öldürür. Aynı şekilde boğularak ölen, ancak yaşama gücü hâlâ var olan birinin ruhu, boğulmakta olan bir kadın gibi görünecek, kendisini kurtarmaya gelen kimseyi suların içine sürükleyecektir. Her iki durumda ruhlar, özgürlüğe kavuşmak için yeniden doğmak üzere kendilerinin yerini alacak birilerini aramaktadır. "Beyaz yüzlü kırmızı yılan" demonu da boğulup ölen birinin ruhudur; bu ruh, suların kıyısında gezer, oradan geçmekte olan bir insanın üzerine üfleyip suya düşürür. Çok eski bir ağacın ruhu, bir Yer sunağında gizlenip sunu getirenlerin hayatını zehir edebilir. Eski bir sazan balığının ruhu, su kenarında ağlayan,*

*matem elbisesi giymiş bir kız olarak belirir. Ev ya da tapınaklarda bulunan eski tanrı heykelleri, tehlikeli birer demona dönüşebilir. 3000 yaşındaki bir beyaz yılan, sunak ya da terkedilmiş evlerin çevresinde olduğu gibi, ıssız yerlerde de, oradan geçen genç erkekleri büyüleyip ayartan genç ve güzel bir kıza dönüşür; okuduğu şiir ve şarkılarla gönülleri kazanır. Ancak bu demonların sağ kaşlarında çıkan bir kıl sayesinde onları insanlardan ayırt etmek mümkündür (Bonnefoy 2000, s. 160).*

Bonnefoy'un verdiği bilgilerden şu çıkarımları yapabiliyoruz: Çin demonolojisinde de belirsiz ve şekilsiz olanın aynı zamanda korku ve endişe kaynağıdır (tsing aynı zamanda uçucu madde anlamına gelmektedir); kötü olan demonlar bağımsız hareket etmekte, kontrol edilememektedir (kouei'den farklı olarak tsingler bağımsız demonlardır); kötü demonlar sık sık suların çevresinde, yılan veya kadın kılığında görünmektedirler.

**2. Su**

Zamanın bizim kontrolümüz dışındaki, yavaşça ve hatta sinsice (hissettirmeden) denilebilecek hareketi, zaman ve akarsu (nehir) arasında benzerlik ilişkisi kurmayı kolaylaştırır (zaman hep su gibi geçer). Akışkanlık, sürekli değişimi anlatmak için de başvurduğumuz bir niteliktir. Ama her an her şeyin değiştiğini düşünmek tedirgin edicidir ve hakiki olan da çoğu zaman ve çoğunluk açısından değişmez olan ile özdeş sanılmıştır. Herakleitos'un "aynı nehirde iki kez yıkanılmaz" uyarısı pek de huzur vaat etmez. Çünkü zamanla, değişimle suyun akışı arasında kurulan bu eğretileme, bizi kaçındığımız değişim ve bilinmezlik gerçeğiyle yüzleştirir.

Su simgesinin yine zamanla ilişkili olmakla birlikte, simgelediği diğer bir belirsizlik kaynağı, 'ben'in oluşum süreci, yani kaderdir. Birçok mitte ve masalda işlenen şöyle bir motif vardır: Bir kâhin krala bir oğlan çocuğunun olacağını ve kendisini öldürüp tahtını ele geçireceğini haber verir. Kaderini değiştirmek isteyen kral yeni doğan çocuğunu öldürmeye karar verir (bazı değişkelerinde kral ülkedeki bütün yeni doğan oğlanları öldürme kararı alır). Annesi çocuğunu kurtarmak için onu bir sepetin içinde nehre bırakır. Gelişen olaylar kehanetin gerçekleşmesiyle son bulur. Freud (1987, s. 18) *Musa ve Tektanrıcılık* adlı eserinde birçok kahraman gibi Musa'nın hikâyesinde de okuduğumuz bu olayı, çocuğun dünyaya gelişinin metaforu olarak yorumlar. Ona göre bebeğin konulduğu sandık veya sepet anne karnını, su ise amniyon sıvısını simgeler. Freud'un bu yorumu onun çokça eleştirilen Oidipus kompleksi adını verdiği merkezi psişik mekanizma ile tutarlı görünmektedir. Fakat Freud'un bu yorumu genişletilebilir; nitekim her şekle girebilen suyun, daha genel olarak akışkan olan, her şeyin, birçok anlatıda belirsizliğin simgeleri olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bize göre bu tür motifler yoluyla tek bir insanın hayatının, yani çocuğun kimliğinin belirginleşeceği zaman kesitinin belirsizlikleri ve bu konudaki kaygılar simgeleştirilmiştir. Zaman ve su arasındaki daha kolay ve dolayısıyla yaygın benzerlik ilişkisi de çocuğu ırmağa bırakma motifinde suyu kader, yani 'ben'in (çocuğun, insanın) nasıl biri veya kim olacağının, geleceğinin belirsizliğinin simgesi olarak okumamıza gerekçe oluşturmaktadır. İnsanın hayatının başlangıç aşamasında henüz şekilsiz, akışkan bir nesne olarak algılandığına kanıtlar Türkçe'de bulunmaktadır. Örneğin 'adam olmak' sözüyle ifade edilen olmak/olgunlaşmak süreci zaman içinde bir yolculuğu ima eder. Çocuğun eğitiminden söz

edilirken de yoğurmak, şekil vermek gibi eğretilemelere sıkça başvurulduğunu görürüz. Bu tür eğretilemelere başvurulması da yine dünyaya yeni gelmiş insanın henüz akışkan, yarı sıvı bir halde bulunduğunun düşünüldüğünü gösterir. Bir bakıma insan dünyaya geldiğinde, ilk insanın yaratılış öykülerinde karşılaştığımız şekilsizliğin metaforu olan çamur halindedir.

Uygar olmanın günümüzdeki en kısa tariflerinden biri, insanın saldırganlık, cinsellik, açlık gibi güdülerini denetim altına almasıdır. Bu özdenetim uyarısı modern öncesi zamanlarda 'eline, beline, diline sahip ol' (Hacı Bektaş) gibi telkinlerle dile getirilmişken günümüzün medenilik anlayışının mimarı olan burjuva sınıfı daha karmaşık ve katı kurallara dayalı geniş bir kurallar, yasalar, teamüller, gelenekler, ritüeller sistemi inşa etmiştir. Norbert Elias (2000 ve 2002) burjuvazinin, aristokrasinin gündelik hayat kurallarını izleyip, giderek bu kuralları alt sınıflara yayarak yerleştirdiği, uygarlık olarak adlandırılan adabı muaşeretin tarihini izlerken uygarlığın nasıl özdenetimle ilişkilendirildiğine dikkat çeker. Ona göre uygarlaşmak bir yönüyle 'vücut sıvılarının (balgamın, tükürüğün, meninin, idrarın) denetim altına alınması'nı gerektirir. Modernlik, bedeni ve toplumu aklın sıkı denetimine verip sınırları katılaştırırken sızıntı yapan kişiler (hem biyolojik hem mecazi/sözel anlamıyla), yani sır tutmasını bilmeyen çocuklar, iç güdülerini ya da duygularını denetlemekte güçlük çeken alt sınıflara mensup kişiler ve elbette kadınlar ikincilleşecek, değersizleştirilecektir (bu konuya aşağıda, söz başlığı altında tekrar değinilecektir).

Bu noktada kadının her şekle girebilen ve kötülüklerin, erkeklerin çektiği acıların kaynağı bir varlık olarak temsil edildiği Yunan yaratılış mitine yakından bakmak yararlı olabilir. Söz konusu mit, Mezopotamya'nınkiler gibi insanın çalışmak zorunda olmadığı, tanrılarla insanların bir arada yaşadığı ve en önemlisi de erkeğin olduğu ama kadının henüz var olmadığı bir cennet kurgusuyla başlar. Hesiodos'un kaleme anlattığı miti Vernant şöyle özetlemektedir:

*Başlangıçta, evren var olmaya başladığında, yani Kronos'un kainatın kralı, efendisi olduğu altın çağında, kadın yoktu. Bütün insanlar (anthropoi) o dönemde andres, yani erkektiler. Kadın yoktu, bildiğimiz anlamda doğum yoktu, dolayısıyla ölüm de yoktu. İnsanlar tanrılarla bir aradaydı, onlarla birlikte yaşıyorlar, yiyip içiyorlardı; çalışmıyor, yorulmuyor, ne hastalığı ne ıstırabı biliyorlardı. Hatta bildiğimiz anlamda ölümü de tanımıyorlardı. Hesiodos'un dediği gibi tüm nimetlere sahiptiler, musibet nedir bilmiyorlardı. Eidyllion şiirlerine özgü bir hayat… Buğdaylar kendiliğinden bitiyor, tabii etleri de kızarmış halde buluyorlar… Her şey el altında, zahmetsiz; hiç yıpranmayan, her daim çevik ve diri vücutlar, eller, bacaklar her daim genç ve taze. Tanrılarla birlikte, onlarla iç içe geçiyor zaman; hiç zahmetsiz, hazır şölenlerde yemek yeniyor; şarkı söyleyen Mousa'ların sesleri işitiliyor, şiirler dinleniyor. Tam bir eidyllion hayatı… Kronos devrindeki ilk vaziyet böyle (Vernant 2011, s. 9-10).*

Bu kusursuz zamanları bozacak olan şey Zeus'la insanlarla birlik olan Prometheus'un savaşıdır. Zeus, insanların hayatını gittikçe daha da güçleştirirken sonunda bütün kutusunda bütün kötülükleri taşıyan ilk kadını, baştan çıkarıcı Pandora'yı erkeklerin arasına gönderir! Bu mitte her şeyden önce Zeus'un evlendiği dişi tanrı Metis'i alt etmesinin öyküsü dikkat çekicidir. Metis her şeye dönüşebilmektedir (bu haliyle dişi

olanın tekinsizliğini gayet iyi anlarız) ve ileride doğuracağı bir erkek çocuk Zeus'u iktidardan edecektir (rahim, gelecektir; doğurganlık potansiyeli belirsizliktir, kontrol altına alınmalıdır). Zeus, karısının bir su damlasına dönüşüp dönüşemeyeceğini sorar, su damlasına dönüşünce de onu yutar, artık bütün özellikleriyle Metis, Zeus'un içindedir.

Kadının, dişil olanın, tekinsizliği ile nemli oluşu veya su ile temsil edilmesinin en eski örneklerinden biri bu mittir. Antik Yunanlıların iki cinsiyet sorunu üzerine çok düşündüklerini tespit eden Vernant'a göre

*"iki cinsiyet fikri zihinlerini o kadar şekillendirmişti ki, eşyayı eril ve dişil diye ayırmaya yarayan iki sütunlu tablolar daha Pythagoras'lar zamanında çoktan kullanılmaktaydı. Bu tablolara göre erkek/kuru; dişi/nemli idi; erkek/sıcak, dişi/soğuk idi. Ve bu böyle devam edip gidiyordu. Dünyayı düşünmeye yarayan bütün kategoriler iki sütun halinde ayrılmıştı ve dişil ile erilin formları olarak görülüyorlardı" (2011, s. 8-9)*

Yukarıda örneklenen mitolojik temel çocuklara, mekânlara veya doğal olaylara ad verme uygulamalarına da yansımış görünmektedir. Örneğin antik Yunan mitlerinde karşımıza çıkan *Parthenos*, yani Batı Karadeniz bölgesinde yer alan Bartın Çayı, bakire kız anlamına gelmekteydi (Erhat 1993, s. 238; Umar 1993, s. 641)*. Türkçe'de kız çocuklarına verilen bazı isimler de suyun dişil olarak kabul edildiğini göstermektedir: Su, pınar, damla, dere, yağmur, nehir, ırmak, deniz, derya, şelale gibi… Doğal olayların da, belki yol açtıkları belirsizlikler ve düzeni yıkma tehdidi nedeniyle, dişileştirildiği görülür: Türkçedeki afet isminin kadın ismi oluşuna benzer şekilde Batı'da da, kasırga gibi felaketlere kadın adlarının verildiğini görmekteyiz: Katrina, Rita gibi (Schaeffer 2015, s. 169).

Dişil olanı düzenle, denetimle ve iktidarla karşıtlaştırarak kadını -açık veya örtülü- düzeni tehdit edebilecek bir varlık olarak yorumlayan ataerkil akıl, akışkanlıkla dişilik arasındaki imgesel bağı kurarken kadının süt üreten ve düzenli olarak kanayan biyolojik niteliklerinden de hareket etmiş olabilir. Kanın hemen her toplumda kutsallık atfedilen bir nesne olduğu kadar korkuyu da içeren çeşitli ve çelişik duygulara, çağrışımlara yol açtığı bilinmektedir. Bu bağlamda kadın korkusunun, anatomik bilgilerden yoksun eski çağlardan tevarüs eden biyolojik bir dayanağı, adet kanamaları olabilir. Örneğin,

*Okyanusya'da adet kanı ve doğum erkekler için ölümcül bir tehlike oluşturur. Kadınların [kanamalı günlerinde toplanıp ] yalnız başlarına kalacakları evler yapılmıştır. O evlerden birine giren erkek "elektrik çarpmış"a döner, ta ki "bağlantıyı kesecek" bir ruha kurban adamazsa. […] Plinius'a göre, aybaşı kanı zehirlidir. Böylesi bir zehri üretebilen bir varlık özünde tehlikeli, şeytani bir varlıktır. Dölyatağından çıkan zehirli madde, bir şeylerin birikip çürümesinden, başka bir deyişle kan ya ad ersuyu salgılanmasındaki, yaşam biçimine yorulabilecek bir işlev bozukluğundan kaynaklanır (Schaeffer 2015, s. 183).*

* Sözcüğün kökenini araştıran Ünal (2014), konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir: "Bartın isminin Helencede 'Sular İlahı' manasına gelen Parthenios kelimesinden geldiği yönünde bilgi bulunmakla birlikte Yunan mitolojisinde doğrudan doğruya bu ismi taşıyan bir tanrı mevcut değildir. Söz konusu mitolojide yüzlerce tanrı-ırmak adı vardır ve bunlar Okeanos'un çocukları olarak tasarlanmıştır. Bartın'a ismini verdiği düşünülen Parthenios kelimesiyle ilgili olmak üzere en eski iki menşeden birisi İlahe Athena'nın19 bir sıfatı olan Parthenios ve tarihte Yediler Seferi'yle anılan sefere katılan Prens Parthenopaeus gösterilebilir. Parthenios adının aslını bunlardan birisine bağlamak herhangi bir şekilde kesin olarak belgeleme yoluyla mümkün olamamaktadır. Bununla birlikte Bartın isminin İlahe Athena'nın bir sıfatı olan Parthenios'tan geldiği araştırmacılarca genel kabul görmektedir" (Ünal 2014, s. 651- 652).

Yılan ve kadın bazen bir arada karşımıza çıkar; güçlü bir tehlike atmosferi yaratılır. Örneğin yine Türkçe bir masalda dere kenarında uyuyan bakire bir kızın ağzından yılan girer. Kızın karnı şişer; bu şişkinliği kızın gayri meşru ilişki yaşamış olduğuna ve hamile kaldığına yoran yengeler (kızın erkek kardeşlerinin eşleri), kocalarını kızı öldürmeleri için kışkırtırlar (Yavuz 1994, s. 106). Böylece kadın rahmi ve yılan bir arada belirsizliğin güçlü simgeleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Akal, iktidarın cinsiyeti sorununu tartışırken Segal'in kadınlık durumunun dil içinde oluştuğuna dair görüşlerini aktarıp "Dil ya da kullanımı cinsiyetçidir, kadının değerini düşürür. Dil ya da eğitim, adalet… gibi söylem üreten tüm kurumlar, hep erkek gücünü yansıtır ve onu tipik örnek, kadını da atipik bir örnek olarak sunarlar (Segal 1987, akt: Akal, s. 225) diye yazmaktadır. Dilin tarafsız olmadığı, daima belli bir çağın egemen değerlerini ve egemen ideolojiyi yansıttığı bilinmektedir. Burada bizi ilgilendiren modern öncesi çağların dilinin, dolayısıyla da egemen dünya görüşünün erkek iktidarınca biçimlendirilmiş olmasıdır. Erkeğin korkularını yansıtan, erkekliği yücelten ve kadına dair erkekmerkezci görüşleri yansıtan söylem, kamusal bilgi kaynakları olan masallar, atasözleri, deyimlerde formüle edilmiştir ve bunlar kadınlarca da anlatılmaktadır. 'Dişi köpek kuyruk sallamazsa erkek de peşinden gitmez' gibi 'ata' sözleri nasıl ideolojikse, mitler ve masallar da öyledir. Dolayısıyla yukarıda özetlenerek aktarılan masalda kadının kadına karşı eyleminin bir önemi yoktur; önemli olan kadının rahminin, doğurganlığının bir endişe kaynağı olduğu erkek egemen yorumu bir eğitim aracı olan masallar aracılığıyla yeniden üretmesidir.

**3. Söz**

İzlerini günümüzde de gördüğümüz çok eski bir inanışa göre, kelimeler ve söz, gerçeğin temsilcileri değil bizzat gerçeğin yaratıcısı ve gerçeğin kendisiydi. Örneğin bir yoruma göre "kadim Anglosakson dilinde, şair için kullanılan kelime fail'dir [maker]; bu ifade, kelimeleri örmenin anlamını cismani dünyayı inşa etme anlamıyla harmanlar (Manguel 2009, s. 18). Okuryazarlığın binlerce yıl boyunca imtiyazlı bir azınlığa ait, sınırlı bir bilgi-beceri olarak kaldığı ve konuşma becerisinin, söz söyleme sanatlarının en ileri iletişim tekniği olduğu bilinmektedir. Eğitim faaliyetlerinin konuşmayla ve usta-çırak ilişkisi biçiminde doğrudan, yüz yüze ilişkiyle yürütüldüğü, gezici ozanların hem eğlendirip hem eğittiği, kurgu ile gerçeğin kesin sınırlarla birbirinden ayrılmadığı bu çağların kültürünü sözlü kültür olarak adlandırmaktayız*. Sözlü kültürlerde en önemsenen kolektif eylemler, örneğin dua etmek, büyü yapmak veya hikâye anlatmak etkinlikler, sözün insan ve doğa üzerindeki gücüne ilişkin kültürel uzlaşmanın göstergeleridir. Sözcüklerle gerçeğin özdeşliğine duyulan inanç konusunda bir başka ipucu, adlarla ilgili inanç ve ritüellerdir**. Örneğin dilbilimci Porzig (2011) insanların yakınlarına

* Sözlü kültürlerde bilgi ve hatırlama teknikleri konusunda şu kaynaklara bakılabilir: Ong 1995; Sanders 1999; Goody 2001; Işık 2016).

** Emiroğlu (1989) bu konuda şu bilgileri vermektedir: Reenkarnasyona inanan toplumlarda ölmüş atanın ruhunun yeni doğan bebeğin bedenine girdiği belirlenene kadar çocuğa ad verilmez. […] [Anadolu'da yaygın inançlara göre] bazen konulan adda yanlış yapıldığında çocuk hastalanmakta, adı taşıyamamakta ve 'ağır gelen' ad değiştirilmedikçe iyileşmemektedir. Dursun, Durmuş, Satı, Satılmış, Hediye, Ömür, Yaşar gibi adlar çocuk ölümlerine karşı tedbir olarak konulan adlardır. Bebekleri ölen aileler, bu adları tercih ederek, ad büyüsü yapmaktadırlar. 'Satmak' kökünden türetilen adlarda, bebeğe musallat olan kötü ruhları, bebeğin o aileye ait olmadığına, başkasına satıldığına inandırarak kandırma hilesi yatmaktadır. Bazı yörelerde bebek, 'satıldığı' yeni anasının eteklerinin

gelmelerini istemedikleri tehlikeli varlıkların isimlerini söylemekten kaçındıklarını bu yüzden ayının isminin çoğu yerde örtmece ile ifade edildiğini yazar ve şu örnekleri verir: Eski Yüksek Almancada 'bero' aslında 'kahverengi' demektir. Rusça 'medved'in anlamı ise 'bal yiyici'dir. Yılanın ismi de sık sık değiştirilir: Aslında eril olan Almanca kelimenin [dipnotta şimdiki dilde dişil olduğu belirtilmiştir] anlamı 'kıvrılan'dır. Latincede ise, eski 'angius' kelimesi, yerini örtücü 'serpens', 'sürünen'e bırakmıştır" (Porzig 2011, s. 33) [tek tırnak işaretleri eklendi].

Batı'da okuryazarlığın yaygınlaşması, Reform ve Aydınlanma ile yaşanan değişim, aynı zamanda sözlü kültürden yazılı kültüre geçişin tarihidir. Modernleşme ayrıca bir dizi ayrışmayla da anlatılabilir: Sözlü ve yazılı bilginin, kamusal ve özel alanın, iş ile evin, bilimsel olanla olmayanın… Kadına düşen bu ayrışmada özel alan ve sözel bilgidir. Rasyonalite ve akılsal olanın kurulduğu felsefi, bilimsel söylem ise erkekle, yetişkinlikle özdeşleşir. Bu süreci kadın sözlü kültürünün bir parçası olan, dedikodu kavramı ekseninde izleyen Çubuklu (2006), "dedikoducu" sözcüğünün ilk kez on sekizinci yüzyılda ansiklopedilerde kadınlarla ilişkilendirilmeye başlandığını not düşerek şöyle yazar:

*Egemen eril söylem kadının sözünü kamusal alandan dışlayıp özel alana kapatmakla kalmıyor, kadının bu 'dar' alandaki konuşmasını dedikodu, boş laf, gevezelik, dırdır gibi sıfatlarla aşağılıyordu. Mmary Leach'in belirttiği gibi batı kültürünün akıl merkezci yapısı ve 'bilimsel' bilgisi bilginin spontane üretiminden korkuyordu. Eril, aşkın öznelliği, mutlak bilgiyi öne çıkaran bu felsefi söylem kadına ait olanı dışlamakta, kadının teorik bir öznelliğe ulaşamayacağını varsaymaktaydı. Yüksek ve ciddi fikirleri ancak kamusal mekânın ve yazılı kültürün egemeni olan erkek üretebilirdi; küçük, değersiz uğraşların vuku bulduğu özel alanın bir parçası olan kadın ise ancak, dedikodu üretebilirdi; soyut, evrensel, bilimsel bilgiye, evrensel hakikatlere ve değerlere ulaşamazdı! (Çubuklu 2006, s. 27).*

Okuryazarlık ve bilimselliğe dayalı rasyonalite kavrayışı, sözü ve sözel iletişimi dışlarken anlaşılacağı gibi, dedikodu, modernliğin ilerleyen aşamalarında giderek daha çok aşağılanan ve kadınlarla ilişkilendirilen bir iletişim biçimi oldu. Öte yandan modernlik ve eril rasyonalite özdenetimin bir gereği olarak duyguların bastırılmasını gerekli görürken, dedikodu ve söz kadın duygusallığıyla ilişkilendirilmekteydi. Çubuklu'ya (2006, s. 27) göre dedikodu gündelikliğiyle, 'ciddi olmamasıyla', taşıdığı duygusal yükle, oyuncul niteliğiyle, 'başı sonu olmayışıyla', lineer (doğrusal) bir anlatı olarak kurulmamasıyla, iniş çıkışlarıyla, seyrinin tahmin edilemezliğiye, akışkanlığıyla, kaotikliğiyle, "anti-rasyonel" yapısıyla, "kadınsı tekinsizliğiyle" modernlik için bir endişe kaynağı olup çıkacaktı.

Dedikodunun iktidar açısından denetlenemeyen niteliği, bir başka deyişle sözün

altından geçirilip yakasından çıkartılarak satma işlemi, gerçekte doğurma işlemi yapılmaktadır. Eski Türkler de aynı yöntemi uygulayarak kötü ruhları bebeklerin değersizliğine inandırıp kaçırtmak için çocuklarına İtalmas, İtboku, Çoçkabay (domuzbay) gibi adlar koymuşlardır. […] Ad büyüsünün önemli özeliklerinden biri de adın yabancılardan sakınılmasıdır. Ad kişinin niteliğine ilişkin bir bilgi içerdiğinden, olası düşmanlarca bilinmesi sakıncalı durumlar yaratabilir, birine büyü yapabilmenin kapılarından biri adını bilmektir. Türkçedeki "adı bağışlamak" deyiminin kökeni budur. Adın yabancılarca bilinmesinin istenmediği ve yüksek sesle söylenmesinin hakaret sayıldığı toplumlarda lakaplar yaygındır (Emiroğlu 2003, s. 8-11).

akışkanlığının muktedirler açısından tedirginlik yarattığını öne süren Patricia M. Spacks'tan alıntı yapan Çubuklu'ya (2006, s. 28) göre, "modern eril özne dışa karşı sınırlarını sıkı bir şekilde koruyan, kendini kapatan, "dışa karşı sızıntı yapmayan" bir beden olarak kurulmak istenmekteydi. Erkekler birbirlerine karşı formeldi. Kadın bedeni ise adet kanaması, doğum sıvısı vb. nedenlerle kendi sınırlarını koruyamayan, dışa tehlikeli bir biçimde açık olan "sızıntı yapan" bir beden olarak tanımlanmaktaydı." Sözü ve dedikoduyu da bu bağlama yerleştiren yazar, dedikodunun bir "sözel sızıntı" olarak değerlendirildiğini öne sürer.

Günümüzde de dedikodunun ve yalanın kadınlarla daha çok ilişkilendirildiğini, aşk ve romantizmin yanı sıra skandallar, aldatmalar, komplolar üzerine kurgulanan TV dizilerinin hedef izleyici kitlesinin kadınlar olduğunu, dedikodunun, kişisel ilgilerin, sözün ve duyguların serbest bırakıldığı "kadın programları"nın ilgi çektiğini gözlemlemekteyiz.*

Kadının sözünün gücü ve tehlikesi tema'sının masallarda veya mitlerde de bolca tekrarlandığını görmekteyiz. Masallardaki cinsiyetçilik konusunun çok iyi bilindiğini ve/veya okurun konuya ilişkin kaynaklara kolayca erişebileceğini varsaydığım için tek bir örnekle yetineceğim. Örnek masalım tanınmış Türk masallarından biri olan, Özalp (2014) tarafından yayına hazırlanan *Kırk Vezir Hikâyeleri'*dir. Masal, Hindistan kaynaklı *Binbir Gece* ve *Tûtiname*** gibi, belli bir sorunun çözümü için zaman kazanılması, dolayısıyla kahramanlardan birinin oyalanması işlevini gören, aynı zamanda ders veren, iç içe geçmiş hikayelerden oluşmaktadır. Padişahın evlendiği kadın, yani kötü nefsi, şehveti, hırsı ve fitneyi temsil eden üvey anne, padişahı oğlunu öldürtmeye teşvik etmektedir. Kırk vezirin her biri bir masal anlatarak padişahın oğlunu öldürme kararını uygulamasını engellemeye ve bu kararın yanlışlığını göstermeye çalışmaktadır. Vezirlerin anlattıkları hikâyelerin ortak mesajları kabaca şöyle özetlenebilir: Kadınlar erkeklerin nefsine hâkim olmasını güçleştirir; kadınlar şeytandır (veya şeytana daha yakındır), kadınlara güvenilirse insan çok kayıp ve acılar yaşayabilir, sonradan pişman olabilir, sonuç olarak kadınlar tehlikelidir.

Öte yandan masallarda bol miktarda depolanmış bulunan 'kötü kadın' imgelerine (cadılar, zalim üvey anneler, dedikodularıyla yuva yıkan, kardeşleri birbirine düşüren fitneci kadınlar), Türkiye'nin muhafazakâr siyasal retoriği içinde üretilen kötü kadın imgeleri de eklenmektedir. Örneğin "Türk devletleri yönetici erkeklerin yabancı kadınlarla evlenmesi nedeniyle yıkılmıştır", "Osmanlı Devleti, padişahların devşirme anaları" yüzünden yıkılmıştır ya da "Prut Savaşında zafer, bir kadının kadınlığını kullanması yüzünden heba edilmiştir" gibi retorik kalıplar, informel yollarla yayılır ve bu yolla 'kadının düzen için yarattığı tehdit' iması, her seferinde yeniden üretilir***.

* Bu bağlamda Türkiye Televizyon tarihinin en çok izlenen ve en çok tartışılan yapımlarından birinin, *Muhteşem Yüzyıl*'ın başarısının hem erkeklerin (gerçek olaylar, tarih, siyaset, iktidar, devlet gibi konular) hem de kadınların (başkahraman Hürrem bir kadındır, padişahla aşk yaşamaktadır, cariyeler ve diğer kadınlar komploların içindedir) ilgisini çekebilecek bir kurguyla sunulmasına borçlu olduğunu hatırlatalım. Nitekim dizi, siyasetçilerin, tarihçilerin tartışmalarına da konu olmuş ve bütün bunlar, doğal olarak, dizinin anlattığı dönem hakkında yazılan kitaplara olan popüler ilginin artışıyla sonuçlanmıştır.

** Tûtînâme, B. Necatigil (haz.). İstanbul: Can Yayınları; *Binbir Gece Masalları (Ş. Onaran, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.*

*** 1990'ların ortalarında Şerif Mardin'in Türk edebiyatında yazarın demonik yaratıcılıktan otosansür nedeniyle yok-

Günümüzde ise Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere, dini söylemin yeniden siyasetin merkezine taşınması ve iktidarların meşruiyet arayışında yeniden din payandasına ihtiyaç duymalarına paralel olarak kadın, düzeni tehdit eden, çeşitli yasa(k)lar ve düzenlemeler ile denetim altına alınması gereken biri olarak sunulabilmektedir. Bu yenilenmenin aynı zamanda bir yinelenme olmasının nedeni, iktidar mantığının bin yıllardır olduğu gibi günümüzde de erkekmerkezci oluşudur.

**Sonuç**

Kadın korkusu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kadın nefretini, daha ilksel ve evrensel bir korkuyla ilişkilendirerek açıklanabileceğini öne sürdük. Bu ilksel korku bilinmeyenden duyulan korkudur. İnsan hayatının birçok bakımdan bilinmeyenlerle, belirsizliklerle (örneğin geleceğin belirsizliği, ölümün yarattığı belirsizlik, insanın kendisinin değişmeye açıklığı, çelişik arzuların ve değişken duyguların yarattığı tutarsızlıklar, dolayısıyla belirsizlikler gibi) dolu olduğunu, bütün bir uygarlaşma serüveninin, bilimsel çabaların insanın belirsizlikleri deneti altına alma, şekilsiz olana şekil verme, öngörülemeyeni öngörülebilir hale getirme savaşına indirgenebileceğini söyleyebiliriz. Toplumların karmaşıklaşmasıyla birlikte çatışmaların, toplumsal sorunların çözümü ihtiyacına cevap olarak şekillenen siyasal iktidar, çoğulluktan merkezileşmeye, kişisel karizmadan soyut bağlılıklara (aynı zamanda kralların kurban edildiği siyasal uygulamalardan krallara tapınılan, gönüllü köleliğin ortaya çıktığı hükmetme biçimlerine) doğru evrilirken, muktedirlerin iktidarı kaybetme korkusunun yönetilenlere düzensizlik, istikrarsızlık, kaos, belirsizlik korkusu olarak yansıtıldığı görülür. Bu her iktidarın ihtiyacı olan rıza ve meşruiyet üretim mekanizmalarının psikolojik boyutudur. Ancak binlerce yıllık bu söz konusu tarihe kadına yönelik düşmanca söylemin, aşağılayıcı ifadelerin, mitlerin, hikâyelerin, atasözlerinin, deyimlerin artışı eşlik eder. Her çağda, her büyük dinde ve her sınıftan erkekte görülen kadınlara yönelik aşağılayıcı ve saldırgan ifadeler, 'kadın meselesi'nin aslında bir erkek meselesi olduğunu ve siyasetin merkezinden hiçbir zaman uzak olmadığını göstermektedir.

İkinci olarak, farklılıktan, çeşitlilikten, değişimden kaçış ve bütün bunların yarattığı ezeli tedirginliğe tepki olarak ortaya çıkan her türden homojenlik özlemi, özcülük ve/veya merkezcilik, kadın korkusunu besleyen, bedelini toplumlardaki başka 'ötekiler' ile birlikte kadınların da ödediği bir başka psikolojik/siyasal etkendir.

Son olarak, geleneksel değerlerin sürekliliğini savunan, değişime kuşkuyla yaklaşan, ayrıca otoriteye itaatin, sadakatin bir ahlaki değer sayıldığı muhafazakârlığın da kadın korkusu ve kadın düşmanlığında önemli siyasal/kültürel rol üstlendiğini gözlemlemekteyiz. Endişelerin yoğunlaştığı hızlı değişim ve geçiş dönemlerinde (içinden geçtiğimiz küreselleşme olarak adlandırılan dönem de böyle bir dönemdir) yaşanan alt üst oluşa karşı istikrar arzusu, aile kurumunu ayakta tutma çabaları, nüfus politikaları… Bütün bunları kapsamaya çalışan bir muhafazakâr siyaset, kaçınılmaz olarak geleneksel kadın karşıtı dile dönmektedir. Dünyayı huzur, düzen, istikrar, gelenek, kimlik vb. gibi

sun kaldığı tezleriyle başlayan, edebiyatta yaratıcılık ve kötülük ilişkisi hakkındaki tartışmalarda dikkat çekilen bir nokta, kötülüğün genellikle kadın karakterlerle temsil edilişidir (Bkz: Gürbilek, Nurdan. (2016). *Kötü Çocuk Türk*, İstanbul: Metis Yay.; Çelik, B., (2001) "Nahit Sırrı Örik'in Romanlarında Kötülük", *Virgül,* 41, 55-56; Kitap-lık, sayı: 103, Mart 2007 (Edebiyatımızda Kötücül).

kavramların hâkim olduğu bir çerçeveden bakarak yorumlayan değişimi de 'bozulma', 'yozlaşma' olarak gören tepkisel bir retorik, yalnızca Türkiye'de değil hemen her ülkede 'kadınların durumu'nu endişe kaynağı olarak işaretleyebilmektedir.

**KAYNAKÇA**


Adalı, B. (2010). *Gılgamış Destanı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Akal, C. B. (1991). *Yasa ve kılıç*. İstanbul: Afa Yayınları.

Akal, C. B. (1994). *Siyasi iktidarın cinsiyeti*. İmge, Ankara

Akal C. B. (2014). İktidarın üç yüzü 7. bsm. Ankara: Dost Yayınları

Armstrong, K. (1998). *Tanrının tarihi*. (K. Emiroğlu vd. Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.

Berktay, A. (1996). *Tektanrılı dinler karşısında kadın*. İstanbul: Metis Yayınları

Bonnefoy, Y. (2000). *Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü I.* (L. Yılmaz, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.

Cahen, A. P. (1999). *Topluluğun simgesel kuruluşu.* Ankara: Dost Yayınları.

Campbell, J. (1995). İlkel mitoloji tanrının maskeleri. (K. Emiroğlu, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.

Childe, G. (2014). *Tarihte neler oldu?* (M. Tunçay ve A. Şenel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Çubuklu, Y. (2006). "Sözlü kültürün bir parçası olarak dedikodu", *Varlık,* 1186, s. 26-30

Davis, J. (2016). Taş devrinden bugüne tarihimiz insanın hikayesi 11. bsm. (B. Bıçakçı, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Delaney, C. (2001). *Tohum ve toprak.* (S. Somuncuoğlu ve A. Bora Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Demir, G. Y. (2015). *Sosyal bir fenomen olarak dilin belirsizliği.* İstanbul: İthaki Yayınları

Diamond, J. (2006). *Tüfek, mikrop ve çelik* 17. Bsm. (Ü. İnce, Çev.). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Eco, U. (2014). *Düşman yaratmak ve rastgele yazılar*. (L. T. Basmacı, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap Yayınları

Eliade, M. (1991*). Kutsal ve dindışı*. (M. Ali Kılıçbay, Çev.). Ankara: Gece Yayınları.

Eliade, M. (2007). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi cilt I 2. Bsm*. (A. Berktay, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Elias, N. (2000). *Uygarlık süreci*, Cilt 1, (E. Ateşman, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Elias, N. (2002). *Uygarlık süreci*, Cilt 2, (Erol Özbek, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Emiroğlu, K. (1989). "Çocukluğunu bilmek oğuldan, uşağa, mahduma…", *Tarih ve Toplum,* 69, s. 9-13.

Emiroğlu, K. ve S. Aydın. ( 2003). "Ad" *Antropoloji sözlüğü,* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 8-11.

Emiroğlu, K. ve S. Aydın (2003). "Totem" *Antropoloji s*özlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 806-808.

Emiroğlu, K. "İnsaniyyet ve Kavmiyyet", *Tarih ve Toplum*, sayı: 100, s.47-51

Enriquez, E. (2004). *Sürüden devlete toplumsal bağ üzerine psikanalitik deneme*. (N. Tutal, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erhat, A. (1993). *Mitoloji sözlüğü* 5. basım. İstanbul: Remzi Yayınları.

Freud, S. (1987). *Musa ve tektanrıcılık*. (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Goody, Jack. (2001). *Yaban aklın evcilleştirilmesi.* (Kb Değirmenci, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Işık, S. Y. (2016). İnsan okudum halk kültüründe okuma ve okuryazarlar. Ankara: Ütopya

Yayınları.
Lévi-Strauss, C. (2004). *Yaban düşünce*. (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Lévi-Strauss, C. (2012). *Yapısal antropoloji*. (A. Kahiloğulları, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.
Levi-Strauss, Claude. (2013). *Irk, Tarih ve Kültür (*altıncı basım). (H. Bayrı ve Diğ., Çev.).
İstanbul: Metis Yayınları
Lévi-Strauss, C. (2013). *Mit ve anlam.* (G. Y. Demir, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
Manguel, A. (2009). *Kelimeler şehri*. (Esen Ezgi Taşcıoğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Morin, Edgar. (1999). *Aşk şiir bilgelik.* (Haldun Bayrı, Çev.). İstanbul: Om Yayınları.
Mumford, L. (2013). *Tarih boyunca kent*. (G. Koca, T. Tosun, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Ong, W. J. (1995). *Sözlü ve yazılı kültür.* (S. P. Banon, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
Özalp, A. N. (2014). *Kırk vezir hikayeleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
Özbay, E. (2013). "Adem-Havva-Lilith izleğinde bir olanaksızlık miti: aşk", *Nüans*, 3, 28-37.
Özbek, T. (2006). *Nusayri etnik kimliğinin simgesel inşası*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
Porzig, W. (2011). *Dil denen mucize*. (V. Ülkü, Çev. ). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Sanders B. (1999). Öküzün A'sı elektronik Çağda yazılı kültürün çöküşü ve şiddetin yükselişi.
(Ş. Tahir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Schaeffer, J. (2015). "Kadın kanının kırmızı ipliği", *Cogito*, 81, 168-191.
Timur, Ş. ve H. Bağlı. (2001). "Bilinmeyenin göstergeleri: kahve falı, nazar boncuğu, kurşun dökme", *Göstergebilim tartışmaları*, İstanbul: Multilingual Yayınları, s. 330-333.
Umar, B. (1993). *Türkiye'deki tarihsel adlar*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
Vernant, J. (2011). *Pandora* (D. Çetinkasap, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
Yavuz, M. H. (1994). *Masallar cıgaramın üstünde bir topal karınca*. Ankara: Doruk Yayınları.
Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve millet*. (A. Bektaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.